

Victor Lund Shammass

Fra Karl Marx til KI

Fire begreper for å tenke kritisk om kunstig intelligens

Innledning

I løpet av 2020-tallet har generativ kunstig intelligens (KI) blitt stadig mer utbredt, og investeringstakten i denne teknologien har økt dramatisk.¹ Silicon Valleys teknologer har lært å trekke inn tekst og «tegn» i vid forstand, fra menneskehetens nærmest samlede kulturproduksjon, for å skape generative plattformen med verdensomspennende markedsgjennomslag.²

Hva kan vi lære om KI ved å «lese» denne teknologien i lys av Marx' teorier? Selv om mye er blitt sagt om hvor lovende³ – eller, motsatt, av lav kvali-

¹ Mengden privatinvesteringer i KI-teknologi i USA økte til 109 milliarder dollar i 2024 og mer enn 30 milliarder dollar i generativ KI mer spesifikt på verdensbasis. Jf. AI Index Steering Committee, «The AI Index 2025 annual report», Institute for Human-Centered AI, april 2025, <https://hai.stanford.edu/ai-index/2025-ai-index-report>.

² Begrepet «kunstig intelligens» omfatter et bredt spekter av teknologier og plattformen. Denne artikkelen behandler i all hovedsak store språkmodeller (*Large Language Models*, eller LLM-er), og slik disse får sitt uttrykk i forbrukervendte, tekstproduserende «chatbot»-plattformer som ChatGPT, Google Gemini, Anthropic Claude og lignende. For en innføring i KI-feltet, se for eksempel Inga Strømke, *Maskiner som tenker. Algoritmenes hemmeligheter og veien til kunstig intelligens*. Oslo: Kagge Forlag 2023.

³ Ray Kurzweil, *The Singularity Is Nearer. When We Merge with AI*. New York: Viking 2024.

tet⁴ eller potensielt katastrofal⁵ – KI-teknologi er eller kan bli, er det slående ved denne teknologien, sett fra en Marx-inspirert synsvinkel, hvor lite som er fundamentalt nytt ved den, i det minste i rent politisk-økonomiske termer.⁶ I det såkalte «fragmentet om maskiner» i *Grundrisse* beskriver Marx utviklingen av det maskineriet som kapitalismen både er avhengig av og frembringer. Vitenskapeliggjøringen av produksjonsprosessen og fremveksten av en «allmenn kunnskap» (*general intellect*), i form av maskiner, teknisk infrastruktur og forskningsbasert kunnskap, blir av Marx forstått som en selvstendig produktivkraft.⁷ I *Kapitalen* omtaler Marx maskinens formål, sett fra kapitalistens ståsted, som et «middel til å produsere merverdi».⁸ Når teknologiske nyvinninger øker arbeidsproduktivitet, kan kapitaleierne tilegne seg såkalt relativ merverdi, fordi den samfunnsmessig nødvendige arbeidstiden som trengs til å reproducere arbeidskraften, forkortes.⁹

Sett fra dette perspektivet, er KI ikke så mye en fundamentalt ny «kraft» i verden, men en videreføring av en flere århundrelang prosess, der teknologi i vid forstand stadig utvikles for å intensivere arbeidsprosessen – som når en Meta-sjef ber sine ansatte om å «go 5X faster», jobbe fem ganger raskere, ved hjelp av KI-verktøy.¹⁰ Dette er ikke vesentlig annerledes enn det Henry

⁴ Jf. for eksempel Emily M. Bender og Alex Hanna, *The AI Con. How to Fight Big Tech's Hype and Create the Future We Want*. London: The Bodley Head 2025. Som akademikeren Gary Marcus skriver: «Trying to orient our economy and geopolitical policy around such shoddy technology – particularly on the unproven hopes that it will dramatically improve – is a mistake.» Gary Marcus, «Let's be honest, generative AI isn't going all that well», 12. januar 2026, <https://garymarcus.substack.com/p/lets-be-honest-generative-ai-isnt>.

⁵ Eliezer Yudkowsky og Nate Soares, *If Anyone Builds It, Everyone Dies. Why Superhuman AI Would Kill Us All*. New York: Little Brown and Company 2025.

⁶ Nye militære bruksområder tvinger seg frem, og den militære bruken av KI er blitt aktualisert både under Israels krigføring i Gaza siden 2023 og i løpet av USA og Israels angrep mot Iran i 2026. Faren for sivile dødsfall forbundet med hallusinasjoner og akselerasjonen i utvelgelsen av bombemål, viser hvordan militariseringen av KI – eller KI-ificeringen av militærmakt – skaper nye risikoer for krigsforbrytelser. Jf. Gary Marcus, «Unready for war, AI may already be causing deadly mistakes», i *Bulletin of the Atomic Scientists*, 12. mars 2026.

⁷ Karl Marx, *Grundrisse. Foundations of the Critique of Political Economy*. London: Penguin 1993, 706.

⁸ Karl Marx, *Kapitalen: Kritikk av den politiske økonomien. Første bok. Kapitalens produksjonsprosess*. Oslo: Forlaget Oktober 2015, 465.

⁹ Ibid., 389–390.

¹⁰ Jason Koebler, «Meta tells its Metaverse workers to use AI to 'go 5X faster'», i *Wired*, 10. oktober 2025.

Ford forsøkte å oppnå da samlebåndet ble introdusert på Model T-fabrikkene i 1913,¹¹ selv om ambisjonsgraden – den kvantitative intensiteten man håper å oppnå med KI – i flere tilfeller synes å være vesentlig større. Som teknologihistorikeren David Edgerton har vist, har man gjentatte ganger opp gjennom historien antatt at en ny teknologi vil utgjøre en revolusjonær, transformativ kraft.¹² At KI i dag omhylles av lignende forventninger, bør ikke forlede oss til å behandle teknologien som et brudd med historien, men snarere som en del av en lengre historisk prosess der kapitalens intensivering av arbeidsprosessen (og livsverdenen mer generelt) antar stadig nye teknologiske uttrykk.

Noen vil hevde at generativ KI letter og effektiviserer arbeidet og dermed – på lengre sikt – vil kunne være i stand til å erstatte arbeidskraft i stor skala. På denne måten konseptualiseres generativ KI som den ultimate arbeideren – en slags «super-arbeider» – som vil være i stand til å arbeide uavbrutt av den biologiske arbeiderens behov for opplæring, hvile, næring og lønn. Dette er på mange måter KI-selskapenes egenforståelse av KI, men metaforen tåler ikke helt nærmere kritisk refleksjon: I realiteten sluker KI-teknologiens grunninfrastruktur – datasentrene – enorme mengder kraft og andre ressurser; KI hviler kanskje ikke, men den krever sine gigawattimer og ressursintensive datasentre.¹³

På den andre siden er det mulig å tenke på KI som en slags «hyperkapitalist». La oss umiddelbart kvalifisere denne risikable antropomorfe sammenligningen: Kapitalisten er en som kombinerer kapital og arbeidskraft for å ekstrahere en profitt; KI er en aktør som setter i sving (størknet) arbeidskraft – blant annet treningsgrunnlaget for språkmodellene – for å muliggjøre merverdiproduksjon; disse kvalitetene er ikke sammenfallende, men KI er et instrument for å absorbere og varegjøre alt akkumulert tenke- og skrivearbeid og å konvertere dette til et redskap for å styrke (i det minste i prinsippet) enhver kapitalistisk produksjonsprosess.

Ved midten av 2020-tallet begynte Silicon Valley-ideologer å fantasere om det første «Billion-Dollar Company of One»,¹⁴ altså der en menneskelig «foun-

¹¹ David E. Nye, *America's Assembly Line*. Cambridge, Mass.: The MIT Press 2015.

¹² David Edgerton, *The Shock of The Old. Technology and Global History since 1900*. 2. utgave. London: Profile Books 2019.

¹³ International Energy Agency, «Energy demand from AI», <https://www.iea.org/reports/energy-and-ai/energy-demand-from-ai>.

¹⁴ Paul Sawers, «AI agents could birth the first one-person unicorn – but at what societal cost?», i *TechCrunch*, 1. februar 2025.

der» (gründer) omgir seg med en rekke såkalte agentiske KI-aktører, ment å handle på gründerens vegne, som dermed blir en forlengelse av kapitalistens vilje. Man kan selvsagt tenke på disse som en slags teknologisk forsterket form for arbeidskraft, men KI-teknologiens hybride karakter, som en krysning mellom arbeidskraft og redskap, samtidig som det i disse scenariene forestilles en minimal distanse mellom kapitalisten i seg selv og «agentene», gjør at man også kan tenke på disse som en ren forlengelse av kapitalistens vesen. Med Marx kan vi nok avskrive dette som en fantasi om profitt uten arbeidskraft – altså, om en kapitalisme uten en arbeiderklasse, og dermed uten brysomme klasse-motsetninger og en påfølgende klassekamp. I realiteten er det en teknologi som mobiliserer tidligere arbeidskraft, i form av avleirede tegn skapt av menneskelige produsenter.

Poenget er ikke at noen av disse metaforene utgjør «sannheten» om KI. Men de tydeliggjør at KI både reproducerer og sprenger enkelte kategorier, og synes å kreve nye hybridkategorier for å tenke denne teknologien – som nettopp ikke «bare» er en teknologi – fullt ut.

Vi står samtidig overfor et helt grunnleggende og uavklart empirisk spørsmål om hvorvidt «hypebølen»¹⁵ rundt KI-teknologi etter hvert vil materialisere seg i reelle, målbare økonomiske gevinster, i form av økt produktivitet og økende profitttrater – som kan matche de omfattende investeringene som har blitt gjort i teknologien. Dersom dette rent faktisk skjer, kan man innlemme KI i en nokså tradisjonell marxistisk teknologianalytisk skjematikk, der teknologi som nevnt gjerne anses å øke produktiviteten, intensivere arbeidet, presse ned lønninger og drive opp profitten; teknologi blir dermed en brekkstang inn mot arbeiderens kontroll over produksjonsprosessen – noe som fratar arbeideren kontroll over merverdiproduksjonen og gir kapitalisten en større andel av overskuddet som skapes. Kapitalister trenger KI, ifølge dette resonnementet, fordi all grunnleggende produktivitetsforøkende teknologi («fast kapital») forskyver maktbalansen bort fra dem som supplerer arbeidskraft («variabel kapital»), og reduserer belønningen til arbeideren for sin innsats, og dermed frigjør en større andel merverdi til å tas ut i form av profitt.

Men dersom produktivitetsøkningen ikke slår inn i tråd med KI-selskaperes egne garantier og påstander, står vi snarere overfor en situasjon som min-

¹⁵ Joshua Rothman, «Is A.I. actually a bubble?», i *The New Yorker*, 12. desember 2025.

ner mer om tidligere perioder med overinvesteringer og spekulative bobler, som den hollandske «tulipanmanien» på 1630-tallet eller dot.com-boblen på slutten 1990-tallet. Det er fortsatt langt fra åpenbart at KI vil klare å frigjøre seg fra sine hallusinasjoner og mer skadelige dynamiske virkninger, i form av kognitiv «offloading» og svekkelse av grunnleggende intellektuelle ferdigheter blant brukerne. Vi har her å gjøre med en teknologi som har pumpet opp aksjemarkedene og mottatt flere tusentalls milliarder kroner i investeringer på verdensbasis, men med et relativt uavklart forhold til realøkonomiske gevinster. I det minste kan vi si at KI er et stort sjansespill, en gjenaktualisering av kapitalismens «casinoaktige» egenskaper. Igjen, det er ikke sikkert at KI-investeringer utgjør en boble, men nøkterne analyser bør i det minste ta høyde for at dette kan være tilfellet.

Nedenfor leses denne teknologien, og selskapene som driver den frem, gjennom fire Marx-inspirerte begreper, henholdsvis opprinnelig akkumulasjon, fremmedgjøring, ideologi og plattformmakt – sistnevnte bygger på en postmarxistisk videreføring av interessen for monopolisering, eierskapskonsentrasjon og muligheten for maktutøvelse som følger av dette. Når det gjelder opprinnelig akkumulasjon, skal vi se nærmere på hvordan KI er et produkt av privatiserte kulturprodukter – hvordan selskapene har appropriert en enorm tekstlig og kulturell allmenning for å bygge sine modeller. For det andre, med hensyn til fremmedgjøring, undersøkes det hvordan teknologien åpner for stadig mer «kognitiv offloading» og distanse fra grunnferdigheter som å lese, skrive, tenke og språklig eller kommunikativ omgang i det hele tatt; den gjør også at vi ikke lenger kan være sikre på hvem det er som har skapt tegnprodukter og hvorvidt disse er «autentiske» eller fabrikasjoner. For det tredje, når det gjelder ideologi, reises spørsmålet om hvem det er som taler gjennom KI-plattformene og med hvilke ideologiske føringer. «Stemmen» vi hører når KI-en taler til oss, er ikke de umedierte treningsdataene-i-seg-selv, men gis en bestemt form av disse systemenes arkitekter. Og til sist, når det gjelder plattformmakt: Hva skjer når stadig mer av den infrastrukturelle, og dermed symbolske, makten over sinnene via KI-plattformene – som når millioner, om ikke milliarder, av mennesker hver dag – konsentreres i noen få selskaper, ofte med utspring i Silicon Valley? De fire Marx-deriverte begrepsknaggene hjelper oss til å sortere midt i en rivende, ofte svimlende teknologisk utvikling.

Opprinnelig akkumulasjon: Hvor kommer KI fra?

I første bind av *Kapitalen* beskriver Marx hvordan det som en gang var allmenninger på den engelske landsbygda, gradvis blir innhegnet og appropriert av private jordeiere.¹⁶ Før dette hadde rurale befolkninger «rett til å bruke allmenningen, hvor deres kveg gikk på beite og hvor de hentet brensel i form av ved, torv osv», som Marx skriver.¹⁷ Det som ble innhegnet, var ressurser som allerede eksisterte – torven, veden, beitemarker, og lignende – og som ble til-egnet (eller tilranet) vederlagsfritt – i praksis, en slags «gratis» gave fra naturen til kapitalistklassen og videre kapitalakkumulasjon, men appropriert uten noen form for motytelse, og ofte med tvangsmakt. Denne «inngjerdingen» og påfølgende privatiseringen av allmenningen, var et sentralt tema hos Marx: Allerede som ung skribent for *Rheinische Zeitung* på 1840-tallet, dannet det utgangspunkt for en av hans lengre artikkelserier om de prøyssiske lovene mot «tyveri» av nedfallstrær og kvist.¹⁸ Et av Marx' poenger var at forestillingen om hva som utgjorde et «tyveri», var et resultat av de operative maktrelasjonene i et samfunn: Loven straffet de fattigste og belønnet de rike jordeierne. Men kanskje vel så viktig: Det juridiske rammeverket ble brukt for å innføre en større omforming av eiendomsrett som sådan.¹⁹ Når den modnere Marx så fikk utgitt *Kapitalen* rundt et kvart århundre senere, var denne juridiske innskrenkingen av allmenningen blitt en sentral del av det analytiske rammeverket hans: For Marx er ikke «inngjerding» i alle dens mangefasetterte empiriske uttrykksformer bare vilkårlige historiske episoder, men den nødvendige betingelsen for kapitalismens utvikling – den såkalte «opprinnelige akkumulasjon» (*ursprüngliche Akkumulation*). Kapitalismen er avhengig av et (politisk-juridisk) aksep-

¹⁶ Marx, *Kapitalen*, kapittel 24.

¹⁷ Ibid., 888.

¹⁸ Karl Marx, «Debatten über das Holzdiebstahlsgesetz», i *Marx-Engels Werke (MEW)*, bd. 1. Berlin: Dietz Verlag 1956, 109–147 (engelsk oversettelse: Karl Marx, «Debates on the law on thefts of wood», i Karl Marx og Frederick Engels, *Collected Works, Vol. 1, Marx: 1835–1843*. London: Lawrence & Wishart 1975, 224–63). Se også Sverre Flaatten, «Vedtyverienes rett og politikk: Marx og straffereetten», i Christoffer Conrad Eriksen (red.), *Den unge Marx. Rett, samfunn og vitenskapsteori*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk 2019, 91–110.

¹⁹ Jf. Bernard Harcourt, «On Marx's 1842 articles on thefts of wood and Foucault's 1973 lectures on *The Punitive Society*», i *The 13/13 Essays*, 21. oktober 2024. Jf. også Daniel Bensaïd, *The Dispossessed. Karl Marx's Debates on Wood Theft and the Right of the Poor*. Minneapolis: University of Minnesota Press 2021.

tert opprinnelig «tyveri» av felles eiendom, overført til private hender, for i det hele tatt å komme i gang. Denne forbrytelsen som ikke er en forbrytelse, er startskuddet for den kapitalistiske produksjonsmåten.

Kan vi tenke på den gryende «KI-revolusjonen» som en samfunnsmessig omveltning som er basert på lignende opprinnelige akkumulasjonsprosesser? I februar 2025 ble det hevdet at Meta – et av verdens mest verdifulle teknologiselskaper og eieren av plattformer som Facebook og Instagram – hadde gjort seg delaktig i systematisk piratkopiering av opphavsrettsbeskyttede bøker til bruk i opplæring av sine kunstig intelligens-modeller (KI-modeller).²⁰ Ifølge et sammendrag av Metas interne meldinger fra saksøkende part, hadde Metas ingeniører våren 2023 lastet ned mer enn 81,7 terabyte med piratkopierte e-bøker ved hjelp av «torrenter», en fildelingsteknologi som lar brukere dele og laste ned filer, deriblant ofte opphavsrettsbeskyttet materiale. «Torrenting fra en bærbar jobbdatabas maskin føles ikke riktig», skrev angivelig en av Meta-ingeniørene i en intern melding, etterfulgt av en leende og gråtende emoji, ifølge dokumenter friggitt i forbindelse med rettssaken.²¹ Materialet ble påstått å ha sitt opphav i et «skyggebibliotek» – det vil si, en (i mange land) ulovlig side der bøker og artikler kan lastes ned mer eller mindre fritt, uten hensyn eller vederlag til forlag eller forfattere – kjent som Anna's Archive, men også mer enn 35 terabyte med stoff fra piratsider som Z-Library og LibGen.²² I et rettsdokumentene hevdet samtidig en av Metas ansatte at OpenAI, en av de mest vellykkede tidligere innovatørene på KI-feltet, nok hadde trent opp språkmodellen sin ved hjelp av skyggebiblioteket LibGen. En av Metas ansatte ble påstått å ha lastet ned hele *scimag*, en database bestående av hovedsakelig piratkopierte tidsskriftartikler, og «resten av LibGen». I et rettslig innlegg repliserte Meta

²⁰ En mulig innvending er at opptreningen av KI-modellene til dels har foregått på allerede privatisert materiale. Men i stort nok aggregat antar selv private eiere en offentlig karakter – på samme måte som alle de tusener juridisk private og offentlige eiendommer i Norge til sammen utgjør «landet Norge», som i sum er en kollektiv størrelse. Samler du opp millioner av bøker, om enn «private» og rettighetsbeskyttede, utgjør disse i aggregat en kollektiv kulturarv, uavhengig av det enkelte verks juridiske status.

²¹ Ashley Belanger, «‘Torrenting from a corporate laptop doesn’t feel right’: Meta emails unsealed», i *Ars Technica*, 6. februar 2025.

²² «Appendix A», Kadrey et al v. Meta Platforms, 8, <https://cdn.arstechnica.net/wp-content/uploads/2025/02/Kadrey-v-Meta-Motion-for-Relief-Appendix-A-2-5-25.pdf>.

at selskapet ikke «seedet», altså lastet opp bøker, og dermed ikke var skyldig i piratkopiering likevel.²³ Ifølge teknologimagasinet *Wired* ble det også hevdet at «interne diskusjoner om bruk av LibGen-data ble løftet opp til Meta-sjef Mark Zuckerberg [...] og at Metas KI-team fikk ‘godkjenning til å bruke’ det piratkopierte materialet».²⁴ Ifølge én beregningsmetode dreiet det seg om så mange som 30 millioner bøker, en betydelig andel av menneskehetens samlede kunnskapsproduksjon, som altså er blitt påstått filtrert gjennom Metas store språkmodeller for å utvikle lønnsomme KI-verktøy.²⁵

Samtidig har deler av kulturalldenningen i mer konvensjonell forstand vært avgjørende som treningsgrunnlag for LLM-er. Det ser vi kanskje tydeligst i rollen gratisverker som Wikipedia og offentlig tilgjengelige nettsider har spilt. «Wikipedia [er] sannsynligvis den viktigste enkeltkilden i opplæringen av AI-modeller», hevdet én analyse.²⁶ Rent kvantitativt har Internett som helhet vært enda viktigere. Stiftelsen Common Crawl bygget opp et datasett bestående av flere hundre milliarder nettsider – en vesentlig brikke i opplæringen av OpenAIs GPT-3 og Google Gemini. Databasen bidro med 410 milliarder «tokens» (mot Wikipedias 12 milliarder) i opplæringen av GPT-3,²⁷ og dens nesten ett tusen milliarder ord spilte en avgjørende rolle.²⁸ Dette var en vederlagsfri *kapitalisering* av tilnærmet samlet menneskelig aktivitet på Internett over en gitt tidsperiode – en appropriasjon av den kulturelle allmenningen til kapitalakkumulasjonens fremme.

²³ Kadrey et al v. Meta Platforms, Inc., No. 3:23-cv-03417-VC-TSH (N.D. Cal. 2025), <https://storage.courtlistener.com/recap/gov.uscourts.cand.415175/gov.uscourts.cand.415175.447.0.pdf>.

²⁴ Kate Knibbs, «Meta secretly trained its AI on a notorious piracy database, newly unredacted court docs reveal», i *Wired*, 9. januar 2025.

²⁵ Eksempelet over trekker på opphavsrettsbeskyttet materiale – det virker ved første øyekast kanskje ikke å være så relevant for en diskusjon om innhegninger av allmenningen. Men når man *aggregerer løsrevne «private», eiendomsrettsbeskyttede enkeltverker* og behandler dem som en (gigantisk) totalitet, slik KI-selskapene har gjort og gjør, kan vi samlet si at disse utgjør en kulturell allmenning, uavhengig av om de enkelte bestanddelene eies av det ene eller det andre forlag, forfatterskap eller firma: Det er *appropriasjonen av denne totaliteten* som utgjør inngjerdingen av kulturalldenningen.

²⁶ Jon Gertner, «Wikipedia’s moment of truth», i *New York Times*, 18. juli 2023.

²⁷ Cecilia Kang, Cade Metz og Stuart A. Thompson, «Four takeaways on the race to amass data for A.I.», i *New York Times*, 6. april 2024.

²⁸ Tom B. Brown m.fl., «Language models are few-shot learners». Arxiv.org [pre-print], 22. juli 2020, <https://arxiv.org/pdf/2005.14165>.

Med Marx kan vi si at det som har blitt appropriert i disse prosessene, er noe som tilnærmer seg selveste *general intellect*, den «allmenne sosiale kunnskapen» som Marx beskriver i *Grundrisse* som en «direkte produktivkraft», nå i objektivert form av milliarder av bok- og nettsider.²⁹ Kate Crawford har beskrevet KI-industrien som en «ekstraktiv næring», der utviklingen av kunstig intelligens i stor grad hviler nettopp på ekstraksjon av menneskelig arbeidskraft, naturressurser, men også data, gjerne av en høyst offentlig eller allmenn karakter – det Crawford beskriver som «*the capture of the commons*»,³⁰ en «kommersialisert erobring [*capture*] av det som tidligere var en del av allmenningen».³¹

Fremmedgjøring: Hva gjør KI med menneskers relasjon til seg selv og andre?

Marx viser i *Parisermanuskriptene* hvordan industriproduksjon, og fabrikken som institusjon og maskineriet som bestanddeler, fremmedgjør arbeideren fra seg selv, fra andre og fra sitt arbeidsprodukt. La oss bare konsentrere oss om det siste her, altså at «arbeideren forholder seg til produktet av sitt arbeid som til en fremmed ting», som Marx skriver.³² Det som den førkapitalistiske håndverkeren kunne få et nært og kjært forhold til – gjenstanden som skapes i en nitid håndverksmessig produksjonsprosess, preget av detaljarbeid, relativt små kvanta og en «total» kunnskap om så å si hele prosessen, fra start til slutt – blir av maskineriet, og senere samlebåndsproduksjon i de fordistiske fabrikkregimene, omgjort til en atomiserende, fremmedgjørende virksomhet. Frederick Taylors «vitenskapelige arbeidsdeling», eller taylorismen, er fullbyrdingen av det Marx antyder fra sitt ståsted i andre halvdel av 1800-tallet, der produksjonsprosessen blir stadig mer oppstykket og spesialisert.³³ Alt dette skaper i sin tur

²⁹ Marx, *Grundrisse*, 706.

³⁰ Kate Crawford, *Atlas of AI. Power, Politics, and the Planetary Costs of Artificial Intelligence*. New Haven: Yale University Press 2021, 119.

³¹ Ibid., 120.

³² Karl Marx, «Økonomisk-filosofiske manuskripter fra 1844», i Karl Marx og Friedrich Engels, *Økonomisk-filosofiske manuskripter og andre ungdomsverker*. Oslo: Falken Forlag 1991, 127–312, 192.

³³ Se *Kapitalens* tolvte kapittel om «Arbeidsdeling og manufaktur», der Marx beskriver hvordan den kapitalistiske produksjonsprosessen stykkes opp i stadig mer spesialiserte deloppgaver. Fragmenteringen av arbeidet har en grunnleggende virkning

en avstand mellom arbeideren og arbeidsproduktet, både bokstavelig talt, men også mer «metafysisk»: Arbeideren i den kapitalistiske produksjonsprosessen føler ikke lenger «eierskap» til det som blir laget. Sluttproduktet blir noe forholdsvis fjernt på slutten av en lang, avansert arbeidsdeling, hvilket gjør at arbeideren fjerner seg fra sitt produkt, fra sitt arbeid og, dypest sett, fra seg selv.

Fremmedgjøringen som følger av generativ KI, er på mange måter «mer dyptgripende» enn de som har fulgt i kjølvannet av tidligere teknologiske innovasjoner. Som forbrukere gjør generativ KI at vi ikke lenger kan stole på at bilder, video og lyd er sannferdige eller pålitelige representasjoner av virkeligheten; som produsenter vil vi til stadighet ha mistanken hengende over oss om at det som skapes, er maskinelt produsert. Hvis vi tar utgangspunkt kun i tekstproduksjonen som generativ KI muliggjør, er det faktum at mer og mer tekst som sirkulerer i kulturen nå er maskinprodusert, noe som gradvis fjerner oss fra språket.³⁴ Som skribenten Lincoln Michel har påpekt, «kan [det] hende det ikke tar lang tid før mesteparten av teksten vi møter i løpet av en gitt dag, vil være generert av en LLM. Så hvordan vil lesere og kritikere vurdere menneskefornyttede bøker når verden er fylt med generisk LLM-tekst?»³⁵

Tekst behøver ikke lenger være et resultat av den angivelige, menneskelige opphavspersonen som utgir seg for å være ordenes avsender. «Terapeuten» må ikke lenger være et menneske man inngår i relasjon til,³⁶ til og med den teologiske dimensjonen er forsøkt erstattet med en ChatGPT-basert app med navnet «Text with Jesus».³⁷ Generativ KI kan komme til å fremmedgjøre oss fra

på arbeiderne. «Den skredderen, låsesmeden, gjørtleren, osv., som bare sysler med å lage vogner, mister etter hvert ikke bare vanen, men også evnen til å utøve sitt gamle håndverk i hele dets omfang.» (Marx, *Kapitalen*, 415.) Samtidig underkastes arbeideren kapitalistens kontinuerlige overvåkning og kontroll – eller det Marx kaller «kapitalens kommando», som blir «like uunnværlig som generalens kommando på slagmarken» (ibid., 407).

³⁴ Man kunne selvsagt tilføyd til denne analysen nærmere studier av konsekvensene av KI-assistenter i dagliglivet, men av plasshensyn går jeg ikke videre inn på dette her.

³⁵ Lincoln Michel, «Criticism in the age of AI», i *Counter Craft*, 5. september 2025, <https://substack.com/home/post/p-172513722?selection=0f59de02-88f1-4c54-8738-b22c3477a3c6>.

³⁶ Daniel Oberhaus, *The Silicon Shrink. How Artificial Intelligence Made the World an Asylum*. Cambridge, Mass.: The MIT Press 2025.

³⁷ *The Economist*, «The race for an AI Jesus is on», 16. desember 2025, <https://www.economist.com/united-states/2025/12/16/the-race-for-an-ai-jesus-is-on>.

våre kommunikative virkemidler,³⁸ men også fra basale kognitive ferdigheter og grunnleggende kommunikative relasjoner. Enhver mediert representasjon av virkeligheten kan være maskinelt skapt. Generativ KI truer med å intensivere fremmedgjøringen av selvet fra språket og de sirkulerende kulturproduktene – dels ved å tvinge oss til å stille spørsmål ved hvor sannferdige representasjoner av virkeligheten ulike «tegn» (fra tekst til bilder, lyd og film) måtte være; dels ved å øke distansen til det egenproduserte språket som nå kan skapes ved hjelp av noen enkle tastetrykk av en maskin. Forfatteren er, om ikke død, så i det minste potensielt omgjort til en «kyborg», en krysning mellom menneske og maskin – og det at vi aldri kan vite om vi har å gjøre med en «autentisk» menneskelig produsent, blir i seg selv et kulturelt, politisk og epistemisk problem. Utbredelsen av «AI slop», eller lavkvalitativt KI-generert stoff, øker dessuten stadig, og flere frykter at internett vil oversvømmes av chatbotprodusert materiale – ofte omtalt som «*dead Internet theory*», altså forestillingen om at mye av det som er å finne på nettet, ikke lenger er laget av mennesker, men av «botter» av ulike slag.

Selvsagt kan man innvende at språket alltid allerede er «kunstig», formet av kulturelle troper, overleveringer, myter, språklige konvensjoner og regulert av sosiale strukturer; videre, at tekstallmenningen vi forholdt oss til også før KI, var befolket av aktører utenom forfatteren som ofte var virksomme i kulissene – for eksempel, en korrekturleser som justerer eller en redaktør som omskriver en tekst, eller en kommunikasjonsrådgiver som fungerer som «skyggeskribent» for en politiker. Noen vil nok også påpeke at generativ KI har en fetisjkarakter, som tilslører det faktum at KI-systemene er trent opp på allerede-eksisterende menneskeskapt tekst, og dermed på sett og vis «bare» setter sammen menneskeskapte tekstprodukter, riktignok på nye måter. Men det er likevel noe vesentlig nytt som inntreffer når det maskinelle trer inn i språket og tekster på denne måten.

En annen måte å tenke på KI-ens fremmedgjørende kraft, er i form av den enkeltes fremmedgjøring fra sitt eget intellekt – fra sine egne mentale evner. Noe forskning tyder på at KI kan skape en «kognitiv gjeld»:³⁹ Den letter byr-

³⁸ Fra e-post til SMS, video og tale, vil det i økende grad bli et problem å autentisere avsender og innhold.

³⁹ Nataliya Kosmyna m.fl., «Your brain on ChatGPT: Accumulation of cognitive debt when using an AI assistant for essay writing task». arXiv [preprint], 10. juni 2025, <https://doi.org/10.48550/arXiv.2506.08872>.

den ved mentalt arbeid – fra egenstudier til kontor- og skrivearbeid – men til gjengjeld kan teknologien svekke den enkeltes kognitive ferdigheter. *New York Times* meldte i 2025 om en studie i tidsskriftet *Lancet Gastroenterology and Hepatology* som viste at leger som hadde tatt i bruk KI-verktøy for å «hjelp med å oppdage» forstadier til kreft i forbindelse med koloskopiundersøkelser, var blitt «betydelig dårligere til å finne vekstene på egenhånd» etter bare tre måneders KI-bruk.⁴⁰ Det er for tidlig å si hvilke nettoeffekter generativ KI vil ha på intellektuelle ferdigheter generelt. Til syvende og sist er det et empirisk spørsmål. Men dersom Marx' *general intellect*⁴¹ i stadig økende grad blir overført til KI-modellene, der stadig flere evner og funksjoner flyttes over til ikke-transparente, uforståelige KI-modeller, vil ikke KI forbli et verktøy eller en forlengelse av kunnskapsarbeiderens vilje, men bli en erstatning av denne. Hvis evnen til å frembringe det Marx kaller «objektivisert kunnskapskraft» (*vergegenständlichte Wissenskraft*) – maskiner og teknologi («lokomotiver, jernbaner, elektriske telegrafer, selvvirkende muldyr», i Marx' 1800-tallsprosa)⁴² – forflyttes fra menneskelige arbeidere til maskiner, risikerer vi i det minste at kunnskaps- og ferdighetsforvitring blir en ny samfunnssårbarhet.

Ideologi: Hvem er det som taler gjennom KI?

Marx arbeider gjennom hele sitt forfatterskap med en form for *ideologikritikk*, fra de nevnte tidlige artiklene i *Rheinische Zeitung* som punkterer den juridiske kategorien «tyveri» (en form for juridisk ideologikritikk), til *Kapitalens* ideologikritikk av grunnleggende forutsetninger hos de «politiske økonomene», som Ricardo, Smith og Quesnay. En vulgærmarxistisk forståelse av ideologi reduserer denne til en form for «falsk bevissthet», dvs. forestillinger som ikke er i tråd med aktørenes «interesser» (hvis definisjon forutsetter en «objektiv», «guddommelig» forståelse av interesser, et «arkimedisk» punkt utenom alle sosiale

⁴⁰ Teddy Rosenbluth, «Are A.I. tools making doctors worse at their jobs?», i *New York Times*, 28. august 2025.

⁴¹ Frasen står på engelsk i Marx' tyskspråklige originaltekst. Jf. Karl Marx, *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*, i *Marx-Engels Werke (MEW)*, bd. 42. Berlin: Dietz Verlag 1983, 602.

⁴² «Die Natur baut keine Maschinen, keine Lokomotiven, Eisenbahnen, electric telegraphs, self-acting mules etc.» Ibid.

relasjoner – som selvsagt ikke finnes). I *Kapitalen* beskriver Marx dessuten aktører som er i full sving med sine handlinger selv om de ikke helt forstår hva det er de gjør: «De vet det ikke, men de gjør det.»⁴³ Ideologi er det vi tar for gitt som vi ikke bevisst erkjenner at vi tar for gitt – det «selvsagte». Žižek tolker dette som Marx' «definisjon» av ideologi⁴⁴ – og selv om Marx selv ikke bruker begrepet i sammenheng med sitatet, er det åpenbart at ideologi for Marx er en form for ikke-refleksiv bruk av ideer, begreper og tankesett. «I hver epoke er den herskende klasses tanker de herskende tanker», som Marx og Engels skriver i *Den tyske ideologi*.⁴⁵ Det er på dette nivået vi kan studere KI-ideologi – altså hvordan det tatt-for-gitte eventuelt gjennomsyrer plattformenes svar.

Hvem er det så som taler når kunstig intelligens taler? Plattformenes forsvarere vil nok si at disse verktøyene bare er nettopp det, nøytrale redskaper, eller at det utelukkende dreier seg om andre, tidligere menneskers ord som kombineres og reproduseres i nye sammenhenger og mønstre – og at LLM-ens output dermed i realiteten bare er størknet menneskelig kommunikativ virksomhet. Men nettopp i så fall er det en stor sannsynlighet for at disse modellene vil reproducere herskende tankemønstre og forestillinger. Cathy O'Neil har tidligere argumentert for at algoritmer kan reproducere allerede eksisterende ulikheter.⁴⁶ Teknologiforskeren Safiya Umoja Noble har vist hvordan søkemotorer kan videreføre etnisitets- og kjønnsulikheter.⁴⁷ Ruha Benjamin omtaler denne nye sammenvevingen av «tech» og etnifisert ulikhetsproduksjon som «*the New Jim Code*», etter Jim Crow-æraen i USAs historie.⁴⁸ «Algoritmisk bias» er et etablert begrep innen kritiske teknologistudier.

Også de rådende tankemønstrene innenfor Silicon Valleys teknologiindustri – som i stor grad har skapt disse systemene – vil nok komme til å prege den

⁴³ Marx, *Kapitalen*, 89.

⁴⁴ Slavoj Žižek, *The Sublime Object of Ideology*. London og New York: Verso 1989, 33.

⁴⁵ Karl Marx og Friedrich Engels, «Fra den tyske ideologi», i *Verker i utvalg 2: Skrifter om den materialistiske historieoppfatning*. Oslo: Pax Forlag 1970, 56–122, 89.

⁴⁶ Cathy O'Neil, *Weapons of Math Destruction. How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy*. London: Penguin 2016.

⁴⁷ Safiya Umoja Noble, *Algorithms of Oppression. How Search Engines Reinforce Racism*. New York: New York University Press 2018.

⁴⁸ Ruha Benjamin, *Race After Technology. Abolitionist Tools for the New Jim Code*. Cambridge: Polity Press 2019.

kunstige intelligensens «stemme». Når KI taler, er det altså ikke bare den udifferensierte reproduksjonen av alle tidligere generasjoners tekster og «content», kvernet gjennom et nøytralt mellomledd, men en utforming og mediering av disse via en håndfull private storselskapers produksjonslag, som har makt til å utforme selve plattformen der informasjonsutvekslingen finner sted, deriblant vektingen av symbolske innsatsfaktorer samt innrammingen og fremstillingen av dette i form av «svar» til brukeren. Her finnes rom for utøvelse av ideologisk eller symbolsk makt.

Althusser beskrev på tidlig 1970-tall de «ideologiske statsapparatene»,⁴⁹ men i vår tid bør vi også snakke om «ideologiske bedriftsapparater», der KI-selskapene vil inngå som stadig mektigere symbolproduserende aktører. Som Marx skriver: «Den klasse som har midlene til den materielle produksjon til sin disposisjon, disponerer samtidig over midlene til den åndelige produksjon, slik at den også stort sett har herredømmet over tankene til dem som ikke har adgang til midlene for åndelig produksjon.»⁵⁰ Når en stadig større andel av befolkningen – fra skoleelever til statsledere – går til KI etter svar, blir *swarets form og innhold, med alt som ligger til grunn for disse*, en omseggripende samfunnsmessig kraft.

I det hele tatt er KI-tilbyderne i ferd med å bli utøvere av ideologisk makt med til dels enorm innflytelse. Informasjonen som produseres av disse tilbyderne, er ikke i seg selv nødvendigvis nøytral. På samme måte som et leksikon som Wikipedia selvsagt er et resultat av et omkringliggende samfunn, med hierarkier, mer eller mindre mektige aktører og kulturelle verdier som gir innholdet en form og retning,⁵¹ vil KI-utdata være en mediert – og vel så viktig, av eierselskapene *omformbar* – størrelse. Kinesiske DeepSeek nektet å gi svar på spørsmål som kunne oppleves støtende for kinesiske myndigheter: «Ask

⁴⁹ Louis Althusser, i *On the Reproduction of Capitalism: Ideology and Ideological State Apparatuses*. London og New York: Verso 2014.

⁵⁰ Marx og Engels, «Fra den tyske ideologi», 89.

⁵¹ For å ta bare ett eksempel: En sammenlignende analyse av innholdet på engelsk- og polskspråklig Wikipedia viser systematiske forskjeller i fremstillinger av historisk viktige personer, og gjør dermed det viktige poenget at nettleksikonets artikler blir preget av det samfunnet bidragsyterne lever i. Jf. Ewa S. Callahan og Susan C. Herring, «Cultural bias in Wikipedia content on famous persons», i *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, vol. 62, nr. 10, 2011, 1899–1915.

DeepSeek R1 about Taiwan or Tiananmen, and the model is unlikely to give an answer», som *Wired* noterte.⁵² Elon Musks xAI-plattform Grok ble markedsført som en «anti-woke chatbot»,⁵³ men begynte etter kort tid å spre rasistiske, antisemittiske uttalelser og omtalte seg selv som «MechaHitler»;⁵⁴ avleggeren Grokipedia, en slags høyresidens KI-genererte Wikipedia (som Musk hånlige omtaler som «Wokepedia»), inneholdt både usannheter og hadde en klar høyreslagside.⁵⁵ KI gir mulighet for utøvelse av omfattende ideologisk makt konsentrert på noen relativt få hender med stadig mer globale ringvirkninger. Hva skjer når plattformene ikke bare blir et sted der tjenester kjøpes – fra taxitjenester og ferieboligutleie – men der stadig mer kunnskap, informasjon og «innhold» gis en bestemt form og med det, potensielt, ideologisk kulør og vridning?

Plattformmakt: Hvem kontrollerer og får mer makt av KI?

Selv om Marx selvsagt ikke kunne predikere at man i fremtiden ville få stadig mer informasjon fra plattformer, er ideen om konsentrert eierskap noe som springer ut av Marx' egen forståelse av kapitalismens vesen. Allerede i *Kapitalens* første bind bemerker Marx at «konsentrasjonen av kapitaler» er del av kapitalismens akkumulasjonsdynamikk, der «kapitalist eksproprierer kapitalist, [og] mange mindre kapitaler forvandles til noen få større».⁵⁶ Med inspirasjon fra Marx, men også fra den samtidige østerrikske marxistiske økonomen Rudolf Hilferding, studerte Lenin konsentrasjonen av eierskap i sine analyser av blant annet europeisk kull- og stålindustri på tidlig 1900-tall.⁵⁷ Han så i denne fremveksten av et nytt stadium i økonomisk historie, der «kapitalistenes monopolistiske sammenslutninger» som «karteller, syndikater og truster» fikk

⁵² Zeyi Yang, «Here's how DeepSeek censorship actually works – and how to get around it», i *Wired*, 31. januar 2025.

⁵³ Per Kristian Bjørkeng, «Elon Musks anti-woke chatbot når ikke opp til de beste», i *Aftenposten*, 6. november 2023.

⁵⁴ Lisa Hagen m.fl., «Elon Musk's AI chatbot, Grok, started calling itself 'MechaHitler'», NPR.org, 9. juli 2025.

⁵⁵ Robert Booth, «In Grok we don't trust: academics assess Elon Musk's AI-powered encyclopedia», i *The Guardian*, 3. november 2025.

⁵⁶ Marx, *Kapitalen*, 781.

⁵⁷ Lenin, *Imperialismen som kapitalismens høyeste stadium*. Oslo: Falken Forlag 1969.

stadig mer makt – men som ironisk nok «vokser opp på frikonkurransens jordbunn».⁵⁸ Med sitt livlige språk karakteriserer Lenin dette som en «snyltende eller råtnende kapitalisme».⁵⁹ Monopolmakt er et reelt problem for kapitalismens selvforståelse, siden så mye av den kapitalistiske ideologi – enten den fremtrer i samfunnsøkonomiske lærebøker, næringslivspressens spalter, høyresidepartienes valgplattformer eller festskrifter til «markedssamfunnet» – kretser omkring forestillinger om «fri konkurranse» og frie markedsutvekslinger. Den monopolistiske tendens i den reelt eksisterende kapitalismen setter mye av dette ut av spill.⁶⁰ Kapitalistiske foretak tenderer i retning av stadig større sammenslutninger av kapital – en maktkonsentrasjon i stadig færre hender som endrer konkurransedynamikken fundamentalt: Den vrir konkurranse til en konkurranse ikke om pris, men om markedsandeler, som forretningshistorikeren Alfred Chandler har vist.⁶¹

I nyere tid har Nick Srnicek studert fremveksten av det han kaller plattformkapitalisme,⁶² der stadig mer forbruk og arbeid gjennomføres og informasjon (i vid forstand) sirkulerer gjennom disse privateide digitale systemene. «Plattformkapitalisme» er ikke et begrep hos Marx, men Srnicek skriver innenfor en postmarxistisk skole, men i forlengelsen av klassiske marxisters (og Marx' egen) interesse for eierskapskonsentrasjon og monopoldannelser. «Plattformen har vokst frem som en ny forretningsmodell, i stand til å utvinne og kontrollere enorme mengder data, og med dette skiftet har vi sett fremveksten av store monopolistiske firmaer», skriver Srnicek.⁶³ Plattformen skaper en mer modulerende tilnærming til maktutøvelse,⁶⁴ der for eksempel bud og sjåfører i ulike leverings- og taxitjenester produserer atferdsdata som i sin tur lar plattform-selskapene regulere og manipulere atferd gjennom (pris-)signaler, kundetilbakemeldinger, tilgangsjusteringer og endringer i tilbud og etterspørsel.⁶⁵ Men

⁵⁸ Ibid., 134–135.

⁵⁹ Ibid., 136.

⁶⁰ Paul A. Baran og Paul M. Sweezy, *Monopoly Capital. An Essay on the American Economic and Social Order*. New York: Monthly Review Press 1966.

⁶¹ Alfred D. Chandler Jr., *Scale and Scope. The Dynamics of Industrial Capitalism*. Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press 1990.

⁶² Nick Srnicek, *Platform Capitalism*. Cambridge: Polity Press 2017.

⁶³ Ibid., 6.

⁶⁴ Peter Törnberg, «How platforms govern: Social regulation in digital capitalism», i *Big Data & Society*, vol. 10, nr. 1, 2023.

⁶⁵ Shoshana Zuboff, *The Age of Surveillance Capitalism. The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: Profile Books 2019.

plattformmakt utarter seg også i form av kontroll over informasjonsflyter, eierskap av viktig kollektiv digital infrastruktur, algoritmisk utforming av sosiale medier-plattformer som Facebook og søkemotorer som Google, som algoritmisk rangerer og filtrerer resultater.⁶⁶

Det er ingen tvil om at den pågående KI-revolusjonen også er en del av denne videre fremveksten av konsentrert, digitalisert plattformmakt som Srnicek og andre har studert siden 2010-tallet. En håndfull giganter kontrollerer nå de viktigste KI-plattformene, blant andre Alphabet/Google (Gemini), OpenAI (ChatGPT), Microsoft (Copilot, som baserer seg på teknologi fra OpenAI) og Anthropic (Claude). Disse selskapene får i praksis en ny, større og dypere form for informasjonsmakt. Selv om begrepet er omstridt, har dette ledet noen Marx-influerte tenkere som Yanis Varoufakis og McKenzie Wark til å formulere en hypotese om et helt nytt stadium i kapitalismen, som de omtaler som «teknoføydalisme» – etter Marx' bruk av føydalismebegrepet i sine politisk-økonomiske stadieanalyser, der dette ble tenkt som et tidligere stadium der overskuddet av arbeid ble appropriert, ikke via det «frie» lønnsarbeidet, som i kapitalismen, men gjennom fysisk kontroll over jord og ufrie bønder.⁶⁷ I analyser av både Varoufakis' og Warks bøker, har jeg påpekt at disse på mange måter forvrenger Marx' syn på forholdet mellom teknologiformer og overordnede produksjonsmåter.⁶⁸ Det er likevel klart at plattformene, og mer overordnet, verdenssystemets samlede dataprosessorkraft – nå konsentrert i stadig færre private storselskapers hender – skaper dramatiske nye muligheter for maktutøvelse og uttak av økonomiske overskudd. Økonomen Cédric Durand er nok den mest overbevisende forsvaren av teknoføydalismetesen.⁶⁹ Hos Durand

⁶⁶ Rasmus Kleis Nielsen og Sarah Anne Ganter, *The Power of Platforms. Shaping Media and Society*. Oxford: Oxford University Press 2022, 157–188.

⁶⁷ Yanis Varoufakis, *Technofeudalism. What Killed Capitalism*. London: Vintage 2024; McKenzie Wark, *Capital Is Dead. Is This Something Worse?* London og New York: Verso 2019; Se også Jodi Deans forsvar for ideen om en «nyføydalisme», i *Capital's Grave. Neofeudalism and the New Class Struggle*. London og New York: Verso 2025.

⁶⁸ Victor Lund Shammas, «Etter oss, informasjonsfloden», i *Agora*, nr. 2–3, 2022, 530–543; Victor Lund Shammas, «Technofeudalism and telecoms», i *The Theory Brief*, 18. februar 2025, <https://www.theorybrief.com/p/technofeudalism-telecommunications>. Jf. også Evgeny Morozov, «Critique of techno-feudal reason», i *New Left Review*, nr. 133/134, januar/april 2022.

⁶⁹ Cédric Durand, *How Silicon Valley Unleashed Techno-feudalism. The Making of the Digital Economy*. London og New York: Verso 2024.

er ikke poenget så mye at kapitalismen er «død» (eller forbigått),⁷⁰ som hos Varoufakis og Wark og, men at i dagens økonomier blir kontroll over teknologisk infrastruktur og digitale plattformer eller økosystemer en stadig viktigere kilde til overskuddstilegnelse, med trekk hentet fra en «middelaldersk sosial metabolisme», som Durand skriver.

Teknologien beveger seg raskt, og det kan selvsagt godt dukke opp nye, uforutsette konkurrenter som sluker større brukerandeler utover de etablerte KI-kjempene, og det innen relativt kort tid – slik man så med lanseringen av kinesiske DeepSeek sin R1-modell, som sendte sjokkbølger på Davos-konferansen og i et amerikanskdominert KI-marked ved inngangen til 2025,⁷¹ dels på grunn av lovnader om å kunne kjøre analyser på en langt mer kostnadseffektiv måte enn konkurrentene.⁷² Men eventuelle KI-gaseller – oppkomlinger i et marked som i stor grad nå domineres av de etablerte aktørene som har penge- og forhandlingskraft nok til å skaffe tilgang på datasentre, energitilførsel og helt avgjørende prosessorenheter fra produsenter som Nvidia – vil med stor sannsynlighet raskt «rekapitaliseres» og bringes inn i folden av de etablerte teknologikjempenes markedsrett. Når stadig mer informasjon sirkulerer via stadig mer konsentrerte KI-plattformer, er dette bare nok et eksempel på viktigheten av å studere plattformkapitalisme – og plattformmakt i det hele tatt.

Det finnes selvsagt mer *epistemiske* grunner til å tenke kritisk om generativ KI og den økende plattformmakten et fåtall teknologiselskaper besitter. Det er velkjent at generativ KI lider av manglende treffsikkerhet – et problem som ikke virker å gå bort med det første.⁷³ Selv i sin femte versjon, GPT-5, ser OpenAI seg nødt til å presisere overfor brukerne, med liten skrift, at «*ChatGPT can make mistakes. Check important info*». Dette er strengt tatt en underdrivelse. Et fyndig eksempel, som gikk sin seiersgang på nettet, viste at ChatGPT lenge mente at ordet «*blueberry*» inneholdt tre b-er – ikke akkurat et slående eksem-

⁷⁰ Durand markerer for eksempel en viss avstandtagen til Warks argument når han skriver: «Where I differ from Wark's thesis is that I doubt that information is on the way to becoming the main mode of value-production.» Ibid., 173.

⁷¹ Bloomberg Businessweek, «DeepSeek's 'tech madman' founder is threatening US dominance in AI race». Bloomberg, 13. mai 2025.

⁷² Shirin Ghaffary og Rachel Metz, «DeepSeek AI platform brings a \$1 trillion market reckoning on cost». Bloomberg, 28. januar 2025.

⁷³ Cade Metz og Karen Weise, «A.I. is getting more powerful, but its hallucinations are getting worse», i *New York Times*, 5. mai 2025.

pel på en superintelligent maskin.⁷⁴ Nå dreier dette seg om helt elementære feil som med versjonenes gang har blitt jevnet ut, og noen av de verste kortslutningene vil nok gattes ut, men andre, nye feil og svakheter vil kunne komme til. Flere mener at «hallusinasjoner» og «fabuleringer» er iboende, ikke-reformerbare egenskaper ved LLM-er.⁷⁵

KI-generert feilinformasjon kan også gi mer alvorlige konsekvenser. Stadig flere aviser bruker for eksempel KI for å skape kortfattede sammendrag av ulike nyhetssaker. En BBC-studie gjennomført i desember 2024 viste at mer enn halvparten av KI-sammendragene i utvalget inneholdt «betydelige problemer» av forskjellige slag; nærmere en-femtedel inneholdt grunnleggende faktafeil.⁷⁶ Da Chicago-avisen *Sun-Times* skulle lage en sommerleseliste i 2025, brukte skribenten et KI-verktøy som hallusinerte frem fiktive boktitler av høyst virkelige forfattere som Isabel Allende og Andy Weir.⁷⁷ Hva skjer når stadig flere får informasjon om verden gjennom slike upålitelige kanaler? Da Tromsø kommune vurderte en rekke sammenslåinger av skoler og barnehager i kommunen, var det kun syv av 18 kilder i rapporten som dannet underlaget for beslutningen som kunne spores tilbake til faktiske åndsverk – resten var sannsynligvis KI-oppdiktninger.⁷⁸ Selv om det ikke er et hovedanliggende i denne artikkelen, er det åpenbart grunn til epistemisk bekymring når denne teknologien får stadig større utbredelse, fra statsforvaltningen til journalistikk, forskning og (høyere) utdanning. Også Marx var grunnleggende opptatt av redelighet og faktisitet: Som mangeårig journalist og kommentator var han avhengig av «objektiv» informasjon om stat og samfunn, fra «Blue Books» (parlamentariske og utenrikspolitiske rapporter) til de engelske fabrikkinspektørenes rapporter.⁷⁹

⁷⁴ Josh Taylor, «OpenAI unveils ChatGPT-5 and its hyped ‘PhD level’ intelligence struggled with basic spelling and geography», i *The Guardian*, 8. august 2025.

⁷⁵ Adam Tauman Kalai m.fl., «Why language models hallucinate». arXiv [preprint], 4. september 2025, <https://doi.org/10.48550/arXiv.2509.04664>.

⁷⁶ Imran Rahman-Jones, «AI chatbots unable to accurately summarise news, BBC finds». BBC.com, 11. februar 2025.

⁷⁷ Jason Koebler, «Chicago Sun-Times prints AI-generated summer reading list with books that don’t exist». 404 Media, 20. mai 2025.

⁷⁸ Erik Waagbø, «Tromsø kommune har henvist til litteratur som ikke finnes i omstruktureringen av skoler». NRK, 27. mars 2025.

⁷⁹ Victor Lund Shammas, «Marx’ metode: Om *Kapitalen* og dialektikkens arbeidsteknikker», i Ove Skarpenes og Roger Hestholm (red.), *Sosiologisk analyse*. Bergen: Fagbokforlaget 2023, 283–302.

Vi beveger oss mot en verden oversvømmet av stadig mindre pålitelige påstander, frembragt av tilsynelatende autoritative plattformer som samtidig likevel reserverer seg retten til å understreke at de er feilbarlige. Google Geminis brukervilkår fra slutten av 2025 poengterer at «plattformen verifiserer ikke nøyaktigheten av AI-genererte svar».⁸⁰ Dette er en form for *plausible deniability* eller strategisk ansvarsfraskrivelse. LLM-enes epistemiske svakheter kan få store konsekvenser også for KI-plattformene selv, særlig når KI-generert materiale – for eksempel nettsider som inneholder KI-genererte tekster som er fulle av feil, kan komme til å danne treningsgrunnlaget for fremtidige språkmodeller. Bruken av «syntetiske data» er et svar på et problem, nemlig at det ikke finnes uendelige mengder menneskeskapte data, samt at det i offentlige data begynner å bli vanskeligere å skille mellom syntetiske og «organiske» data etter hvert som de store språkmodellene (LLM-ene) brer om seg. Ouroboros sluker sin egen hale; LLM-ene risikerer å fortære sine egne kvalitativt synkende produkter og dermed svekkes av dem. Selv for mektige plattformer er ikke plattformmakten ufeilbarlig.

Avslutning: Mot en offentlig, ikke-kommersiell KI?

Store språkmodeller er avhengige av store datamengder for å læres opp til å kunne produsere nyttige resultater. Generative KI-modeller må føres med store mengder tekst for å kunne produsere (forhåpentlig) meningsfylt tekst for brukerne. Samtidig er KI-industrien på vei til å bli en av verdens viktigste teknologiindustrier, i det minste ifølge dem som heier frem KI-bruken på stadig flere felt. Selv om sektorestimatene spriker, og selv om flere har påpekt at KI-industrien hittil ikke har levert den forventede – eller «hyped» – økonomiske veksten, er det åpenbart at det satses stort på KI. En rapport fra FNs handelsorganisasjon UNCTAD anslo at industrien ville vokse fra 189 milliarder dollar i 2023 til hele 4800 milliarder dollar innen 2033.⁸¹ En analyse fra McKinsey hevder at «KIs verdi kommer fra å omstrukturere hvordan selskaper virker»;

⁸⁰ «Terms and Conditions Last Updated: December 23, 2025», <https://use.ai/terms>. (Arkivert versjon: <https://archive.is/wip/gZUFg>, 23. desember 2025.)

⁸¹ UNCTAD, «AI market projected to hit \$4.8 trillion by 2033, emerging as dominant frontier technology». 7. april 2025, <https://unctad.org/news/ai-market-projected-hit-48-trillion-2033-emerging-dominant-frontier-technology>.

denne grunnleggende «rewiring» innebærer at selskaper vil «omforme sine arbeidsflyter idet de tar i bruk *gen AI* [generativ kunstig intelligens]». ⁸² Og selv om mye av dette nok er et eksempel på det mange beskriver som «KI-hype», er det liten tvil om at store deler av det man gjerne kan kalle kapitalismens common sense, eller næringslivets *doxa*, har gått inn for å satse – stort – på KI. Dette til tross for at økonomisk vekst som kan spores tilbake til milliardsatsingene på KI-teknologi, foreløpig uteblir – hvorvidt dette vil fortsette å være tilfellet er selvsagt, som nevnt innledningsvis, usikkert. Det har likevel ikke manglet lovende prediksjoner om KI-teknologiens revolusjonære potensial: Som økonomimagasinet *The Economist* skrev i 2025, var det et håp om at «KI kan sette verden på vei mot en eksplosiv vekst. Det vil kunne få dyptgripende konsekvenser. Markeder ikke bare for arbeidskraft, men også for varer, tjenester og finansielle aktiva, vil bli snudd på hodet». ⁸³

KI-bruk kan få destruktive virkninger på arbeidsmarkedet, særlig for nylig uteksaminerte universitetsutdannede, og da spesielt dem som har utdanning innen informatikk og dataprogrammering – siden KI-verktøy har vist seg i stand til å generere linjer med programmeringskode uten større innsats fra brukerne – men kan også effektivisere bransjer og bidra til økt produktivitet. Som en J.P. Morgan-rapport fra sensommeren 2025 bemerket, truer KI-teknologien store yrkesgrupper i øvre lag av økonomien, såkalte «*non-routine cognitive occupations*», som «forskere, ingeniører, designere og advokater», særlig i økonomiske nedgangstider. ⁸⁴ *New York Times* kunne i samme periode melde at informatikkutdannede i USA som tidligere kunne forvente lønninger på opp mot 165 000 dollar (rundt 1,6 millioner kroner), nå måtte forvente å ta seg en jobb på fastfoodrestauranter som Chipotle. ⁸⁵ I Storbritannia ble det tidligere på sommeren meldt om at universitetsutdannede «står overfor det verste arbeidsmarkedet siden 2018», og trakk linjer til «fremveksten av KI» som forklaring. ⁸⁶

⁸² McKinsey, «The state of AI: Global survey», <https://www.mckinsey.com/capabilities/quantumblack/our-insights/the-state-of-ai>.

⁸³ *The Economist*, «What if AI made the world's economic growth explode?». *Economist.com*, 24. juli 2025.

⁸⁴ «AI's impact on job growth.» J.P. Morgan Global Research, <https://www.jpmorgan.com/insights/global-research/artificial-intelligence/ai-impact-job-growth>.

⁸⁵ Natasha Singer, «Goodbye, \$165,000 tech jobs. Student coders seek work at Chipotle», i *New York Times*, 10. august 2025.

⁸⁶ Lauren Almeida, «UK graduates facing worst job market since 2018 amid rise of AI, says Indeed», i *The Guardian*, 25. juni 2025.

Men til hvilken samfunnsmessig nytte ville dette være om hundretusener, kanskje millioner, ble gjort overtallige av en ny produksjonsteknologi – uten tilsvarende sosiale beskyttelsesmekanismer som vil være i stand til å spre produktivetsgevinsten til befolkningen? I prinsippet kan man forestille seg at økt produktivitet vil komme de «brede lag» av befolkningen til gode, også dem som gjøres overtallige, i form av billigere og mer effektiv tjenesteproduksjon; men for at gevinstene ikke skal undergraves av destruktive virkninger, kreves sterke omfordelende mekanismer omkring KI-selskapenes potensielle monopolprofitter, slik at produktivetsgevinstene ikke bare tilfaller Silicon Valley-eierklassen og en håndfull finansfond.

Den nye KI-teknologien er ikke en arbeider, like lite som Fords samleband var en selvstendig arbeidskraft – men den fortrenngningseffekten som denne nye teknologien vil kunne ha på arbeidsmarkedene, vil kunne måtte kompenseres for ved, for eksempel, å sosialisere overskuddet som en slik ny effektivitet muliggjør. På samme måte som utvinning av naturressurser ofte utsettes for en grunnrentebeskatning – fra olje og gass til vind- og vannkraft eller lakseoppdrett, for å ta noen nærliggende eksempler for Norges del – bør «utvinningen» av «kulturressurser» bli gjenstand for en (kraftig) beskatning av KI-selskapenes virksomhet. Hvis ikke, vil KI-teknologien fortsette å skape nye, superrike teknologioligarker – men nå omgitt av millioner av potensielt overflødiggjorte mennesker. Som med enhver ny og muligens banebrytende teknologi er et av de sentrale politiske spørsmålene: Hvem skal høste fruktene av produktivetsgevinstene, og hvem skal bære kostnadene av de ikke ubetydelige sosiale ringvirkningene teknologien måtte forårsake?

I sin mye omtalte bok *Abundance* – et forslag til en ny sentrumsorientert politisk visjon for Det demokratiske parti i USA – skisserer Ezra Klein og Derek Thompson en «utopisk» fremtid der kunstig intelligens har overtatt mange arbeidsoppgaver: «Takket være høyere produktivitet fra KI, kan folk flest fullføre det som pleide å være en hel arbeidsuke på noen få dager, noe som har økt antallet ferier», skriver forfatterne. Men: «Mindre arbeid har ikke betydd mindre lønn. KI er bygget på menneskehetens kollektive kunnskap, og dermed deles profitten.»⁸⁷ Vi kan sette spørsmålsteget ved realismen i denne

⁸⁷ Ezra Klein og Derek Thompson, *Abundance. How We Build a Better Future*. London: Profile Books 2025.

økte produktiviteten – det gjenstår å se, og dette er selvsagt et empirisk spørsmål. Men forfatterne er inne på noe avgjørende: Hvis denne teknologien skal bli en stadig viktigere del av verdens økonomiske aktivitet, bør gevinstene sosialiseres. Forskjellen mellom en radikal og en høyredreid politikk på dette feltet kan hende blir rent kvantitativ: Skattesatsen kan gjerne være høy. Å fordele overskuddet fra KI, er uansett det rette, fordi teknologien bygger på menneskehetens samlede kunnskapsproduksjon. Privatiseringen av kollektiv kultur kan på denne måten, om ikke reverseres, så i det minste omfordeles og «gjenkollektiviseres».

De nye KI-milliardærene og -milliardselskapene opparbeider seg en enorm symbolsk og infrastrukturell makt samt materiell rikdom, enten direkte eller indirekte på grunn av teknologiens stadig større utbredelse og, dypest sett, med basis i denne kulturelle innhegningsvirksomheten.⁸⁸ Michael Manns begrep om «infrastrukturell makt» viser opprinnelig til hvordan staten kan gjennomtrengte samfunnet og «implementere politiske beslutninger logistikkmessig», altså via statens kontroll (i siste instans) over grunnleggende infrastruktur.⁸⁹ Benjamin Bratton viste allerede for et tiår siden i *The Stack* hvordan transnasjonale og stadig mer statsaktige private aktører som Google (Alphabet) utøver en form for «plattformsuverenitet» og «infrastruktursuverenitet»; og at disse private aktørene blir stadig viktigere i det han kaller for «skylaget» («*the Cloud layer*») i den globale komputasjonskraften.⁹⁰ Dagens stadig viktigere infrastrukturelle makt hviler på kontrollen over plattformene, og bak dem, serverhallene, mikrobrikkene og programmeringskodene; den symbolske

⁸⁸ Ingen har hittil klart å berike seg mer på «KI-revolusjonen» enn Jensen Huang, administrerende direktør for prosessorprodusenten Nvidia, som i oktober 2025 ble regnet for å være verdens 9. rikeste person, med en personlig formue på 159 milliarder dollar, ifølge Bloomberg Billionaires Index. Både Nvidias vekst og Huangs formueøkning henger tett sammen med økt bruk av kunstig intelligens. Jf. Stephen Witt, *The Thinking Machine. Jensen Huang, Nvidia, and the World's Most Coveted Microchip*. New York: Viking 2025.

⁸⁹ Michael Mann, *The Sources of Social Power. Volume I: A History of Power from the Beginning to A.D. 1760*. Cambridge: Cambridge University Press 1986, 170. En nyere statssentrert analyse av hvordan infrastrukturell makt (kontroll over kommunikasjonskabler, finanssystemer, m.m.) blir sentralt i amerikansk imperieutøvelse, finnes i Henry Farrell og Abraham Newman, *Underground Empire. How America Weaponized the World Economy*. New York: Henry Holt and Company 2023.

⁹⁰ Benjamin Bratton, *The Stack. On Software and Sovereignty*. Cambridge, Mass.: The MIT Press 2015.

makten, eller definisjonsmakten, hviler på selskapenes evne til å regulere og justere hvordan LLM-ene formulerer seg, som den bestemte «stemmen» plattformen utstyres med – med hvilken retningsanvisning, begrensninger og «form» den gis.

Et annet politisk-økonomisk uromoment er muligheten for at KI-investeringer utgjør en stadig voksende boble – som kan komme til å sprekke og dermed skyve markedsøkonomier over i kriselignende tilstander.⁹¹ Flere finansanalytikere og økonomer har advart mot at det pløyes store verdier inn i en teknologi som hittil har hatt en uklar produktivitetsgevinst. I slutten av september 2025 utga Deutsche Bank en rapport som påpekte at det stilltiende «forbudet» mot å bruke begrepet «KI-boble» syntes å ha gått i oppløsning.⁹² Bare noen uker senere publiserte *Financial Times* en kommentartikkel som advarte mot en voksende «KI-boble», særlig knyttet til det forfatteren mente var overinvesteringer i datasentre: «Å sprekke den boblen vil sannsynligvis få langt større konsekvenser for USAs vekst enn teknologikrakket på slutten av 1990-tallet.»⁹³

Selv om det finnes grunn til å være bekymret for retningen til den gryende «KI-revolusjonen», finnes det alternative fremtider som så vidt kan skimtes langs horisonten. Også hos Marx finnes det en kime til en tanke om banebrytende teknologi – dette «automatiske maskinsystemet», som han kaller det i *Grundrisse*⁹⁴ – som en potensielt progressiv kraft, som også kan virke frigjørende, gitt den rette politiske innrammingen. For Marx er det ikke teknologiske endringer i seg selv, eller vitenskapen som ligger bak, som er problemet; problemet er at «vitenskapene» blir «fanget i kapitalens tjeneste», som samtidig synes å være forutsetningen for teknologiens utvikling.⁹⁵ Kan vi forestille oss en alternativ, mothegemonisk form for KI – en kollektivisert, sosialisert, mer

⁹¹ Som teknologikritikeren Cory Doctorow skrev ved inngangen til 2026: «KI-boblens sammenbrudd kommer til å bli stygt. [...] KI er asbesten i veggene i vårt teknologiske samfunn [...]. Vi kommer til å bruke en generasjon eller mer på å grave det frem.» Cory Doctorow, «AI companies will fail. We can salvage something from the wreckage», i *The Guardian*, 18. januar 2026.

⁹² Adrian Cox og Stefan Abrudan, «'AI bubble' bubble bursts». Deutsche Bank Research Institute, 30. september 2025.

⁹³ Alan Beattie, «The AI bubble is a bigger global economic threat than US tariffs», i *Financial Times*, 16. oktober 2025.

⁹⁴ Marx, *Grundrisse*, 692.

⁹⁵ Ibid., 704.

ideell form for kunstig intelligens, som er fritt tilgjengelig, transparent utformet, regulert av relevante myndigheter, og ansvarliggjort av demokratiske institusjoner? Med klare etiske retningslinjer – og som ikke er et produkt av stadig mektigere Silicon Valley-selskapers vridninger eller vilkårlige maktutøvelse? Det er fullt mulig å konstruere en, om du vil, «kommunistisk KI» – modellert etter tilsvarende ikke-markedsmessige eksperimenter som Wikipedia, eller World Wide Web, slik dette opprinnelig ble konseptualisert av Tim Berners-Lee.⁹⁶ Med den rette politiske viljen, kan man se for seg en «avkommodifisert» KI-teknologi, en «åpen kildekode-KI»⁹⁷ – som ikke konsentrerer og mangedobler ulike teknologioligarkers makt, men som lever opp til sitt potensial som en usedvanlig kraftig informasjonsplattform (selv i lys av alt vi vet om dennes tilbøyelighet til vrangforestillinger). Hvis vi ikke går i gang med å bygge en slik ikke-kommersiell, sosialisert form for KI, risikerer vi at en liten gruppe teknologioligarker tilegner seg stadig mer økonomisk, og indirekte også politisk, makt. Som Marx nok ville medgitt, har den politisk-økonomiske kampen om KI så vidt begynt.

⁹⁶ Tim Berners-Lee, *This Is for Everyone. The Unfinished Story of the World Wide Web*. New York: Farrar, Straus and Giroux 2025.

⁹⁷ Mike Nolan, «How 'open' is open-source AI?». Ada Lovelace Institute, 23. juli 2025, <https://www.adalovelaceinstitute.org/blog/how-open-is-open-source-ai/>.